

УДК 368.914(477)

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О.

Донецький національний технічний університет

Досліджено особливості функціонування системи пенсійного забезпечення України. Проаналізовано ключові показники розвитку пенсійного забезпечення (обсяг видатків Пенсійного фонду, співвідношення видатків Пенсійного фонду до ВВП, середній розмір пенсії). Визначено ключові проблеми пенсійного забезпечення. Обґрунтовано необхідність реформування вітчизняної пенсійної системи відповідно до системних засад, перевірених міжнародним досвідом та адаптованих до українських умов.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, бюджет, Пенсійний фонд України, пенсійні виплати.

Постановка проблеми. Держава є гарантом соціального захисту громадян. Якість життя населення значною мірою залежить від пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють. Саме пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення.

Характерними рисами пенсійної системи України на даному етапі свого розвитку є відсутність соціальної справедливості, пенсійної культури, надійних та дієвих фінансових механізмів забезпечення її громадян необхідними коштами. Сучасна вітчизняна пенсійна система не спроможна захистити пенсіонерів від бідності, тому необхідним є проведення пенсійних реформ, які сприяли б вирішенню існуючих проблемних питань у цій сфері. Саме тому, одним з пріоритетних напрямів соціальної політики держави в умовах розвитку ринкових відносин є удосконалення системи соціального страхування як основи соціального забезпечення населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення досліджені в публікаціях таких учених, як О. Кириленко [1], О. Куліш [2], Б. Малиняк [1], Я. Овчаренко [3], М. Федорець [2], О. Філоненко [4], Г. Хемій [5] та ін. Метою цих публікацій є визначення орієнтирів щодо подальшого проведення пенсійної реформи, обґрунтування перспектив розвитку і вдосконалення системи пенсійного забезпечення.

Однак питання розвитку пенсійної системи, як складової системи соціального захисту, досліджено неповною мірою і потребують подальшого вивчення.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення для визначення ключових напрямків її удосконалення, реалізація яких забезпечить стабілізацію пенсійної системи, економічне зростання та добробут громадян.

Виклад основного матеріалу. Сучасна пенсійна система України, основою якої є запроваджене з січня 2004 року загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, є результатом еволюційної трансформації інституту пенсійного забезпечення, який сформувався після здобуття незалежності на початку 90 років ХХ століття.

Статус Пенсійного фонду як центрального органу виконавчої влади було визначено Положен-

ням про Пенсійний фонд України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.94 № 345 [6].

Було створено вертикальну структуру управління Пенсійним фондом, яка повністю відповідала адміністративно-територіальному устрою держави, а також структурам інших державних органів, які мали аналогічні функції щодо збору обов'язкових платежів (органи податкової та контрольно-ревізійної служби).

Важливу роль у розвитку Пенсійного фонду та його утворенні як центрального органу виконавчої влади відіграла передача органам Фонду функцій з призначення та виплати пенсій, які раніше здійснювались органами соціального захисту населення. Пенсійний фонд України став потужною фінансовою та соціальною інституцією в державі, сформувалися його організаційний та кадровий потенціали.

В Україні історично склалась однорівнева система пенсійного забезпечення на засадах солідарності поколінь, яка певним чином узгоджувалася з командно-адміністративною системою. З метою запобігання бідності за ринкових умов запроваджується трирівнева страхова пенсійна система, де закладено основні демократичні принципи (ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [7].

Перший рівень цієї системи – солідарний, який діє на теперішній час та з якого забезпечується виплата пенсій понад 13 млн. пенсіонерів.

Третій рівень пенсійної системи – недержавний (функціонує з 2004 року).

Джерелом коштів для фінансування пенсій є не державний бюджет, як це було раніше, а Пенсійний фонд як самостійна фінансова система, що формується за рахунок страхових внесків підприємств та громадян. З метою забезпечення громадян гарантованим державою соціальним забезпеченням Пенсійним фондом України витрачено 253,4 млрд. грн., що на 12,2 млрд. грн., або на 4,6%, менше порівняно з 2015 роком [8]. Це свідчить про фінансову неспроможність та зростання фінансової залежності Пенсійного фонду від державного бюджету.

Зменшення видатків Пенсійного фонду пов'язане з призупиненням виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Загалом на пенсійні виплати пенсіонерам з числа ВПО у 2016 році спрямовано 11,5 млрд. грн., що на 17,9 млрд. грн. менше порівняно з 2015 роком.

Разом у результаті проведених заходів щодо підтвердження правомірності пенсійних виплат особам з числа ВПО економія коштів Пенсійного фонду України склала 13,5 млрд. грн. [8].

Важливим показником оцінки фінансової спроможності пенсійної системи країни є співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту (ВВП), які є основною базою наповнення його бюджету для здійснення пенсійних виплат, зокрема, оплату праці найманих працівників та валовий внутрішній продукт. У 2016 році співвідношення витратів Пенсійного фонду на пенсійне забезпечення до ВВП порівняно з 2015 роком знизилось на 2,2% і склало 11,2% (рис. 1).

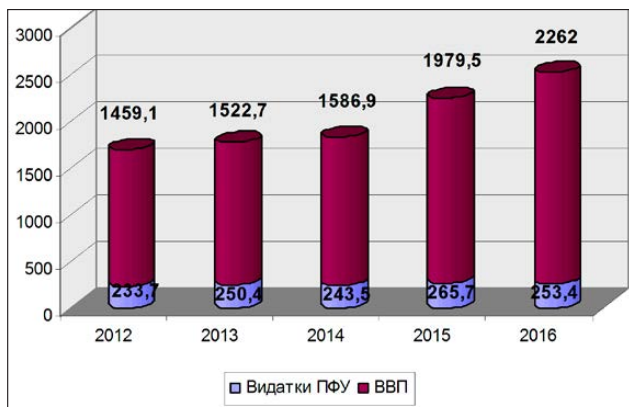

Рис. 1. Співвідношення витратів Пенсійного фонду України до ВВП у 2012-2016 рр., млрд. грн.

Джерело: [8]

Наведені дані свідчать, що незважаючи на поступове збільшення співвідношення витратів до ВВП протягом 2012-2013 рр. (до 16,4%), починаючи з 2014 року по теперішній час даний показник має негативну тенденцію (зменшення показника з 16,4% у 2013 році до 11,2% у 2016 році).

Дослідження світового показника співвідношення витратів Пенсійного фонду до ВВП (рис. 2) дозволяє стверджувати, що обсяг пенсійних витратів за співвідношенням з ВВП є найвищим у світі. Це свідчить про відсутність ефективних заходів, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи.

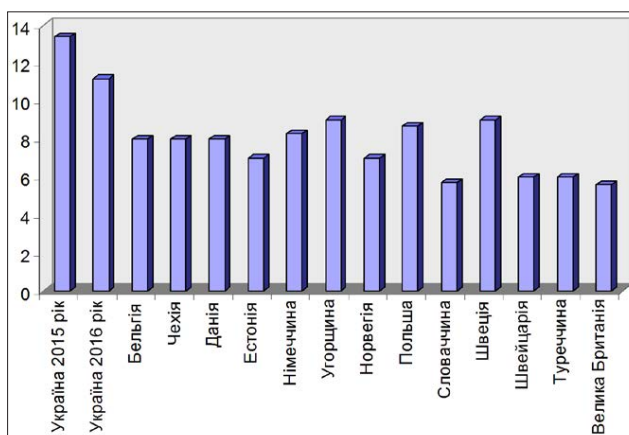

Рис. 2. Співвідношення витратів Пенсійного фонду до ВВП станом на 01.01.2017 рік, млрд. грн.

Джерело: [8]

Для забезпечення стійкого розвитку економіки країни в умовах старіння населення темпи зростання ВВП повинні випереджати темпи зростання доходів працюючої частини населення, а останні повинні мати випереджаючий характер по відношенню до рівня пенсійних виплат.

Сучасний рівень пенсійного забезпечення в нашій країні не забезпечує достатнього рівня життя для громадян пенсійного віку, відсутнє адекватне заміщення пенсією заробітку, втраченого громадянами у зв'язку із старістю. Так, станом на 1 січня 2017 року на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11,9 млн. пенсіонерів, що на 0,4 млн. осіб менше порівняно з 1 січнем 2016 року [8]. Зменшення чисельності одержувачів пенсійних виплат пов'язано з призупиненням виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб, які згідно з законодавством не звернулися за поновленням виплат на підконтрольній Україні території.

Пенсію за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» отримують 10 876,3 тис. осіб, або 91,1% загальної чисельності пенсіонерів, із них – 9,1 млн. тис. осіб, або 83,7%, – отримують пенсію за віком. Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2017 року становить 1 828,33 грн. проти 1 699,51 грн. на 1 січня 2016 року, тобто зріс на 128,82 грн., або 7,6% (рис. 3). Мінімальна пенсія за віком зросла на 16,1% (з 1074 грн. на 01.01.2016 до 1247 грн. на 01.01.2017) [8].

Найбільший середній розмір пенсії спостерігається в Донецькій області (2502,13 грн.), м. Києві (2491,03 грн.) та Дніпропетровській області (1949,3 грн.). Найменшим середнім показником розміру пенсії характеризуються Тернопільська (1509,95 грн.), Кіровоградська (1516,53 грн.) та Закарпатська (1597,9 грн.) області.

Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні дозволив визначити ряд проблем: низький рівень пенсійного забезпечення; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій.

Основними проблемами діючої системи пенсійного забезпечення є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою – у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення.

Діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною, що, у свою чергу, відображає проблеми економічного характеру. Надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку.

З метою вирішення означених проблем постає необхідність реформування пенсійного забезпечення з урахуванням соціально-економічних та політичних змін в суспільстві. Метою реформування є посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи [9].

Пенсійна реформа має здійснюватися на системних засадах, перевірених досвідом інших

країн та адаптованих до українських умов, які представлені на рис. 4.

Пенсійна реформа у разі її комплексного проведення може стати одним з реальних реформаторських кроків, адже пенсійні проблеми кардинально впливають на суспільні настрої, фінанси країни та економіку в цілому. Нова пенсійна система буде ґрунтуватися на простих і справедливих засадах призначення пенсії, в тому числі з першого рівня. Запровадження трирівневої пенсійної системи дозволить закласти міцний фундамент достойної пенсії для нинішніх та майбутніх поколінь.

Накопичувальними індивідуальними пенсійними рахунками на другому і третьому рівнях пенсійної системи буде охоплено більшість працівників, які вже через рік отримають перші виплати із своїх індивідуальних пенсійних рахунків і будуть пов'язувати наявність там реальних накопичень з пенсійною реформою. В країні з'явиться власне джерело довгострокових інвестиційних ресурсів, акумульованих накопичувальною складовою пенсійної системи.

Наявність ресурсів накопичувальної системи дозволить вітчизняним підприємствам, які будуть відповідати жорстким вимогам пенсійного законодавства, вже найближчим часом залучати внутрішні інвестиції у розвиток власного виробництва шляхом розміщення акцій в Україні, а не за кордоном. Поява потужного внутрішнього інвестора сприятиме росту фондового ринку, залученню інших внутрішніх інвесторів, а згодом – і іноземних.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить досягнення таких результатів: забезпечення підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками; фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування

Висновки і пропозиції. На основі проведеного дослідження історичних аспектів розвитку системи пенсійного забезпечення України визначено особливості її функціонування. Аналіз видатків

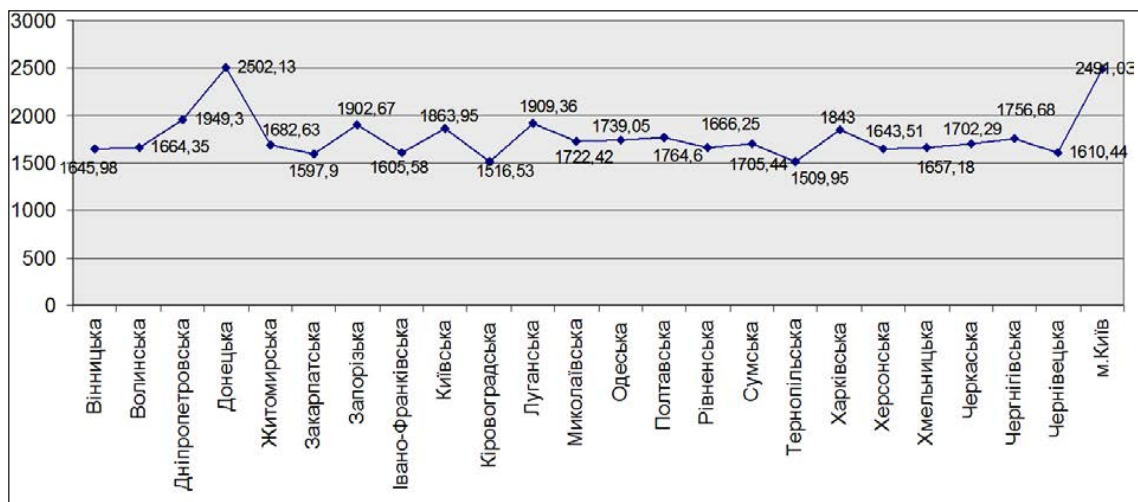

Рис. 3. Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2017 року по регіонах України

Джерело: [8]

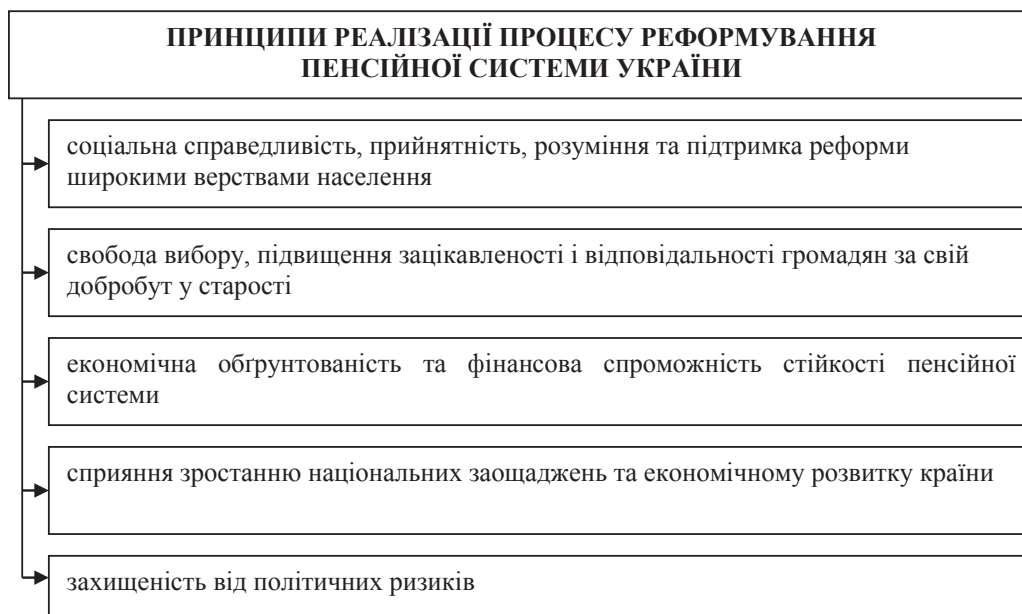

Рис. 4. Принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України

Джерело: розроблено авторами за даними [6-8]

Пенсійного фонду України свідчить про фінансову неспроможність та зростання фінансової залежності Пенсійного фонду від державного бюджету. На основі оцінки співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту доведено, що обсяг пенсійних видатків за співвідношенням з ВВП в Україні є найвищим у світі.

На підставі оцінки сучасного стану розвитку пенсійної системи України виділено ключові проблеми пенсійного забезпечення: низький рівень пенсійного забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України; відсутність ефективних заходів уряду, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи; соціально несправедлива, економічно необґрунтована і фінансово неспроможна діюча солідарна система.

З метою посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України, до яких можна віднести: соціальна справедливість, прийнятність, розуміння та підтримка реформи широкими верствами населення; свобода вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічна обґрунтованість та фінансова спроможність стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеність від політичних ризиків.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи.

Список літератури:

1. Кириленко О. П. Развитие государственного пенсионного страхования в условиях пенсионной реформы: монография / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с.
2. Федорець М. Г. Сучасний стан та основні напрями реформування пенсійної системи в Україні [Електронний ресурс] / М. Г. Федорець, О. А. Куліш // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – Режим доступу: <http://www.jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1484/1513>.
3. Овчаренко Я. І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4927>.
4. Філоненко О. А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / О. А. Філоненко // Наукові праці. Державне управління. – 2014. – Т. 242 (№ 230). – Режим доступу: <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60534>.
5. Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Г. Хемій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2014. – Вип. 3. – С. 88-94.
6. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від № 1058-IV від 9 липня 2003 року 1058-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: 9/ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723-2017-%D1%80>.
8. Звіт про виконання бюджету за 2016 рік [Електронний ресурс] // Пенсійний фонд України. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=277118>.
9. Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення Пенсійного фонду [Електронний ресурс] / Про Пенсійний фонд // Пенсійний фонд України. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=208504&cat_id=95711.

Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О.

Донецкий национальный технический университет

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье исследованы особенности функционирования системы пенсионного обеспечения Украины. Проанализированы ключевые показатели развития пенсионного обеспечения (объем расходов Пенсионного фонда, соотношение расходов Пенсионного фонда к ВВП, средний размер пенсии). Определены ключевые проблемы пенсионного обеспечения. Обоснована необходимость реформирования отечественной пенсионной системы в соответствии с систематическими принципами, проверенными международным опытом и адаптированными к украинским условиям.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионное обеспечение, бюджет, Пенсионный фонд Украины, пенсионные выплаты.

Mokhova Y.L., Pisarenko N.O.

Donetsk National Technical University

STATE AND PROSPECTS OF PENSION SCHEME DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

The article deals with the features of the functioning of the Ukrainian pension system. There is analyzed the key indicators of pension provision development (the amount of Pension Fund expenditures, the ratio of expenditures of the Pension Fund to GDP, average pension amount). It is identified the key issues of retirement provision. There is substantiated the necessity of reforming the domestic pension system according to the system principles, tested by international experience and adapted to Ukrainian conditions.

Keywords: pension system, pensions, budget, Pension Fund of Ukraine, pension payments.